

VERLATINGS EN ERKENNING (AFB. 1)

De afzetting van de vorst en internationale erkenning als soevereine staat (samenvatting)

S. Groenveld

De Tachtigjarige Oorlog vond haar oorsprong in onvrede over de centralistische politiek van de Habsburgers Karel V en vooral Filips II (**Afb. 2**), die zich zowel manifesteerde op staatkundig als religieus gebied. Die politiek werd nog verhevigd door Filips' streven, de Nederlanden in te voegen in een Spaans-Castiliaans rijk en dit rijk vroeg absolutistisch te gaan besturen. De onvrede liep uit op opstandigheid en toenemende radicalisering. De historicus Martin van Gelderen heeft aangetoond (**Afb.3**), dat praktische ontwikkelingen direct werden gevolgd door zich aanpassende politieke theorieën. Deze theorieën evolueerden via het recht op verzet naar de plicht tot verzet (**Afb. 4,5**). Daarbij nam de rol toe van de gewestelijke Statencolleges die aanvankelijk onder, dan naast en geleidelijk boven de vorst werden geplaatst, en ten slotte zelfs diens positie zouden innemen. De lijnen van theorie en praktijk kwamen in juli 1581 samen in de *Verlatinge*, aangenomen door de Staten-Generaal (**Afb. 6,7,8,9**). Maar dit college had niet meer dan voorlopige macht. De uiteindelijke beslissing over het afzetten van Filips II en de aanvaarding van diens beoogde opvolger, de Franse kroonprins Anjou, diende te worden genomen door ieder afzonderlijk gewest. Het blijkt, dat lang niet alle gewesten tot de *Verlatinge* besloten en dat slechts enkele de katholieke Anjou wilden accepteren (**Afb. 10**).

Hierdoor volgden vanaf juli 1581 allerlei onderhandelingen, onder andere van Holland met Willem van Oranje als nieuwe graaf (**Afb.11**). Alles werd echter bemoeilijkt door onacceptabel optreden van Anjou, en in 1584 door diens dood en die van Oranje. Nieuwe aanbiedingen van soevereiniteit aan de Franse koning Hendrik III en de Engelse koningin Elisabeth (**Afb.12**) hadden geen resultaat. Elisabeth stuurde wel een hulplegertje onder de graaf van Leicester, maar diens optreden werd eveneens een mislukking. Toen uiteindelijk geen nieuwe monarch kon worden gevonden en alle zuidelijke gewesten door de landvoogd Parma waren teruggebracht onder gezag van Filips II, vormden de zes overblijvende Noord-Nederlandse provinciën op 12 april 1588 de Republiek der Verenigde Nederlanden. Pas hiermee was het proces van *Verlatinge* ten einde. De Republiek telde vanaf 1595 door toevoeging van Groningen zeven gewesten.

Ieder van deze gewesten bleef zich tot 1795 toe als soeverein staatje beschouwen, geleid door zijn eigen Statencollege, dat zich nu hertog of graaf of heer achtte (**Afb.13**). Slechts een minderheid der inwoners ging zo ver, dat zij aan de Staten-Generaal soeverein gezag toekende (**Afb.14**). Zo'n gewestelijk Statencollege werd samengesteld uit afgevaardigden van de hoogste corporaties waarin de samenleving was ingedeeld: de standen van adel en burgerij. Formeel zag men deze standen als de dragers van de gewestelijke soevereiniteit; de Staten 'representeerden' deze soevereiniteit. De Unie der gewesten doorliep een aanwijsbare ontwikkeling. Zij beleefde haar jeugdijaren in de periode tot 1609, tot aan het Twaalfjarig Bestand (**Afb. 15,16,17,18**), en loste toen haar eerste bestuurlijke problemen op. De bestandsperiode tot 1621 valt te beschouwen als de puberteit van de Republiek, waarin onderhuids voorlevende kwesties tot een soms nog maar voorlopige oplossing werden gebracht. Vervolgens hervatten de jong volwassen Republiek en Spanje de oorlog, nu een geregelde, internationale krijg, die een toenemende verzwakking van Spanje liet zien. Deze resulteerde in de Vrede van Munster, waarin de Spaanse Habsburger Filips IV uiteindelijk de soevereiniteit van de Zeven Provinciën vastlegde (**Afb.19**).

In de periode 1581-1588 tot 1648 streefden de Noord-Nederlanders wél steeds naar internationale erkenning van hun Unie. Maar op dit punt stuitte de Republiek op twee dikwijls conflicterende realiteiten: op praktisch politieke, tegenwerkende omstandigheden en op een meer en meer algemeen aanvaard formeel principe - tegelijk normbesef en deel van het internationale recht. Volgens de rechtshistoricus J.A. Frowein kenden de tijdgenoten drie alternatieve oplossingen. De eerste was een *de iure* erkenning van de soevereiniteit van een nieuwe staat door zijn voormalige soeverein. De tweede was het *de facto* aanmerken ervan als een zelfstandige staat, zonder deze echter formeel soeverein te verklaren. De derde was, de staat te *behandelen alsof* hij zelfstandig was, puur pragmatisch, en op deze magere grond toch contacten ermee aan te knopen. De eerste mogelijkheid had algemeen geldingskracht tot in de jaren 1820, maar bemoeilijkte menig internationaal contact (**Afb. 20**). Dit ervoer de Republiek tot 1648 toe. Niettemin knoopten allerlei landen in de tussentijd om politieke of pragmatische redenen toch relaties met haar aan, van het type van Froweins tweede of derde mogelijkheid: zij kwamen dan met bewust halfslachtige liefdesverklaringen of met een opzettelijk negeren van juridische principes, tot overeenkomsten zonder een solide basis en meestal slechts kort van duur. Allerlei overheden wilden toch de Spaanse Habsburger niet op zijn ziel trappen.

Zo leefde de Republiek in deze hele periode in een situatie van semi-erkenning, gelegen tussen politieke praktijk en formele regels. Dat zij zich daarvan ten volle bewust was bewees zij vooral na 1621. Zij gedroeg zich toen enerzijds alsof zij een algemeen aanvaarde soevereine medespeler op het Europese toneel was, maar bleef anderzijds en daartegenover hameren op de door haar beoogde erkenning. Haar streven naar internationale aanvaarding van benamingen als *Hoogmogende Heren* laat dit zien, evenals haar eisen van acceptatie van haar vertegenwoordigers in Munster in de hoedanigheid van ambassadeurs, de hoogste diplomatieke rang, weggelegd voor vertegenwoordigers van soevereinen, en van plenipotentiarissen, gevolmachtigden. Zo ook en bovenal toont haar voortdurende druk op Madrid - zowel politiek en diplomatiek als militair uitgeoefend - om, uiteindelijk, het oude prestige los te laten en aan de realiteit toe te geven. Inderdaad bracht de Vrede de werkelijkheid en het groeiende volkenrecht met elkaar in overeenstemming (**Afb.21,22,23,24**).

Nu ging de Republiek als Unie van formeel erkende soevereine staten haar hiërarchische plaats bezetten, direct na Venetië. Tegelijk werd de internationaal politieke realiteit onder ogen gezien en accepteerde Europa haar, de overwinnaar van de Katholieke Koning, als een grote mogendheid: als een staat, die bij machte werd geacht eigen beleid op te bouwen en de kracht bezat om dat zelfstandig uit te voeren, binnenlands en internationaal. Nog meer dan voorheen zou zij dan ook worden gezocht als bondgenoot. Binnenslands hielden wisselingen van allerlei aard het denken over de interne verhoudingen en soevereiniteit in beweging. Nadruk op gewestelijke soevereiniteit werd soms afgewisseld door meer accent op de Generaliteitsorganen. Dit laatste zou mettertijd toch een teken worden, dat ook in deze gedecentraliseerde en meerhoofdig bestuurd staat voor de Staten-Generaal aan méér werd gedacht dan alleen een intergouvernementele status. Ofwel: dat er zich tekenen van centralisatie - waartegen *nota bene* ooit het verzet was begonnen - gingen voordoen met een neiging naar een supranationale Generaliteit.